

<https://doi.org/10.15388/VUIF5MD.2024.6>

ALFONSO NYKOS-NILIŪNO INTELEKTINIŲ NUOSTATŲ SLUOKSNIAI PRAĖJUSIO ŠIMTMEČIO ŠEŠTOJO DEŠIMTMEČIO PABAIGOS – DEVINTOJO DEŠIMTMEČIO VIDURIO TEKSTUOSE, DIENORAŠČIUOSE IR KORESPONDENCIJOJE

Emilija Blockutė

SANTRAUKA. Tekste tiriamos poeto Alfonso Nykos-Niliūno intelektualinės nuostatos, kurios pradėjo formuotis dar praėjusio šimtmečio penktojo dešimtmečio kultūrinėje spaudoje, o aiškias formas įgijo šeštajame dešimtmetyje, leidžiant literatūrinį žurnalą „Literatūros lankai“. Intelektinių nuostatų ir jų paskatintų vertinimų Nyka-Niliūnas laikėsi ir vėlesniuose gyvenimo etapuose. Straipsnyje Nyka-Niliūnas matomas ne tik kaip poetas, vertėjas, bet ir aktyvus kultūrinio lauko, literatūros kanono formuotojas, pristatomi jo darbo principai. Į analizę įtraukiami ir Nykos-Niliūno „Dienoraščio fragmentai“, kuriuos siūloma traktuoti kaip autobiografinę konstrukciją. Straipsnyje taip pat pristatoma gyvenimo patirtis, kuri nepateko į Nykos-Niliūno publikuotą dienoraštį, leidžianti naujai pažvelgti į Nyką-Niliūną, jo kuriamą autoreprezentacinį vaizdinį.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Alfonsas Nyka-Niliūnas, literatūros istorija, intelektualinė istorija, biografika, egodokumentika.

Alfonsas Nyka-Niliūnas' Intellectual Provisions in Texts, Diaries and Correspondence from the Late 1950's to Mid 1980's

SUMMARY. The text explores the intellectual provisions of the poet Alfonsas Nyka-Niliūnas, which began to emerge in the 1940s in the cultural press, and took on a clear form in the 1950s with the publication of the literary magazine “Literatūros lankai”. Nyka-Niliūnas continued to adhere to his intellectual provisions and the evaluations they dictated in the later stages of his life. The article presents Nyka-Niliūnas not only as a poet and translator, but also as an active shaping force in the cultural field and the literary canon, and presents the principles of his work. The analysis also includes fragments of Nyka-Niliūnas's diary “Dienoraščio fragmentai”, which are proposed to be treated as an autobiographical construction. The article also presents life experiences that did not make it into Nyka-Niliūnas' published diary, which allows for a new look at Nyka-Niliūnas and the self-representational image he creates.

KEYWORDS: Alfonsas Nyka-Niliūnas, history of literature, intellectual history, biography, ego-documents.

Įvadas

Alfonsas Nyka-Niliūnas tekste, kuriame apžvelgė Vytauto Mačernio kūrybą ir gyvenimą, rašė: „Išsamesnei ir dokumentuotai Mačernio biografijai dar nėra atėjęs laikas ir dar neturime šiam reikalui būtiniausių premisų. Šiuo požiūriu Mačernis dar tebėra gyvas

ir kasdienybėje tebedalyvaujantis žmogus, turįs teisę į diskretumą, kuriuo nepasižymi biografijų autoriai (neveltui Maironis jų taip bijojo!)¹. Reikia pripažinti, kad Nyka-Niliūnas buvo teisus, šis darbas, kaip didžioji dauguma biografinių darbų, yra savitas veržimasis į žmogaus intymiąją erdvę. Naudojant hermeneutinį metodą ir vadovaujantis mikroistorijos metodiniais principais šiame tekste atskleidžiamas tiek pats Nykos-Niliūno atvejis, jo gyventa istorinė realybė ir jo komunikacinė aplinka, tiek teksto autorės darbo užkulisiai, t. y. atskleidžiama istorinių šaltinių problematika, kvestionuojami jau sukurti naratyvai – istoriniai pasakojimai. Darbe lygiai taip pat nevengiama to, kas galėtų būti matoma kaip nemoksliška, pavyzdžiui, asmens psychologizavimo, išgirstų, tačiau niekur neužfiksuotų (interviu) pasakojimų. Nyka-Niliūnas teigė, kad istorija yra subjektyvi kaip lyrika,² ir šis tekstas – subjektyvus žvilgsnis į poeto gyvenimą.

Pasirinktos analizės chronologinės ribos – praėjusio amžiaus šeštojo dešimtmečio pabaiga – devintojo dešimtmečio vidurys – sutampa su Nykos-Niliūno darbo Kongreso bibliotekoje Vašingtone laikotarpiu. Šį pasirinktą chronologinį rėmą, žvelgiant į poeto gyvenimą, galima suvokti kaip dinamiškiausią ir produktyviausią jo gyvenimo tarpsnį, kai jis lietuvių literatūros lauke buvo įsitvirtinęs ir susiformavęs kaip kritikas, kūryboje – įžengęs į vėlyvosios, minimalistinės stilstikos tarpsnį, 25 metus dirbo Kongreso bibliotekoje Vašingtone, vertė literatūros klasikos kūrinius, pavyzdžiui, William'o Shakespeare'o „Hamletą“, Vergilijaus „Georgikas“, kultūrinės spaudos lauke bendradarbiavo su žurnalais „Metmenys“, „Aidai“ ir kt., ėmėsi lietuvių poetų, rašytojų pomirtinių knygų sudarymo, rašė joms įvadinius straipsnius. Šiuo gyvenimo tarpsniu Nyka-Niliūnas atsiskleidė ne tik kaip poetas, vertėjas, kritikas ar bibliotekininkas, bet ir kaip kultūros istorikas, formavęs atminties, lietuvių literatūros istorijos rašymo procesus.

Intelektinės nuostatos darbe suvokiamos kaip per ilgą laiką susiformavusios nuostatos arba prieigos būdai, kalbant apie Nyką-Niliūną – taip pat ir literatūros suvokimo, vertinimo kriterijai, vidinio pasaulio svarbiausios dedamosios.

Tikslas – atskleisti poeto Alfonso Nykos-Niliūno intelektualinių nuostatų sluoksnius.

Uždaviniai: 1) išnagrinėti intelektualinių nuostatų ištakas ir susiformavimo aplinkybes; 2) apžvelgti intelektualinės laikysenos raišką šeštojo dešimtmečio pabaigos – devintojo dešimtmečio vidurio tekstuose; 3) išskirti Alfonso Nykos-Niliūno sudarytų „Dienoraščio fragmentų“ ypatybes, siūlančias požiūrį į tekstą ne kaip į dienoraštį, bet autobiografinį kūrinių, pristatyti Nykos-Niliūno ir Lidijos Šimkutės susirašinėjimo atvejį kaip vieną iš įvykių, neužfiksuotų „Dienoraščio fragmentuose“.

Objektas: tekstų korpusas – XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigos – devintojo dešimtmečio vidurio Nykos-Niliūno autoriniai tekstai, dienoraščiai ir korespondencija.

1 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Vytautas Mačernis*, in: Vytautas Mačernis [redagavo Kazys Bradūnas], *Poezija*, į laisvę fondas, 1961, p. 225–233.

2 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 362 [1961 m. rugsėjo 21 d. įrašas].

Objektą papildė ankstesni Nykos-Niliūno tekstai, kuriuose atsiskleidžiamos intelektualinės laikysenos ištakos, ir vėlesni publikuoto dienoraščio įrašai.

Aktualumas ir problemiškas: literatūros lauko dalyvių istorija ir istorijos vis dar manoma yra ne istorikų, o literatūrologų veikimo teritorija. Šiuo darbu vis dėlto siekiama žvelgti istoriškai: pasitelkti istorinio tyrimo priegą ir išplėsti tiek įprasto tyrimo lauko ribas, tiek patį istorinį pasakojimą. Per pastaruosius dešimtmečius Nykos-Niliūno „Dienoraščio fragmentai“ ir paties poeto figūra tapo literatūros lauko fenomenu, o 2019 m. minėtos Nykos-Niliūno šimtosios gimimo metinės ne tik aktualizavo kalbėjimą apie išeivijos poetą, bet ir išryškino mūsų žinojimo apie Nykos-Niliūno kultūrinę veiklą spragas, šablonus, kurie pasitelkiami kalbant, analizuojant rašytojo gyvenimą ir kūrybą. Nepaisant gausių jo kūrybos ir egodokumentikos tyrimų, į Nyką-Niliūną linkstama žiūrėti arba kaip į itin uždarą poetą, kitaip tariant, žiūrima taip, kaip diktuoja pats jo sukurtas autoreprezentacinis vaizdinys, arba bandoma atsieti kūrybos ir gyvenimo kategorijas, poeto kultūrinę aplinką. Šią pastebėtą tyrimų spragą bus bandoma įveikti, mėginant parodyti jį kaip tekstų kūrėją kartu su savo kultūrine ir komunikacine aplinka, pasitelkiant šaltinius, tarp kurių ir tie, kurie dar nebuvo panaudoti kitų tyrėjų.

Šaltiniai ir istoriografija. Nykos-Niliūno kūrybą yra tyrę Kęstutis Nastopka, Viktorija Skrupskelytė, Viktorija Daujotytė ir kt.; kartu ir poeziją, ir archyvinę medžiagą tyrė Manfredas Žvirgždas, Giedrė Šmitienė, Eugenijus Žmuida. Virginija Paplauskienė sudarė šimtosios poeto gimimo metinėms skirtą knygą „Alfonsas Nyka-Niliūnas. Laisvė būti savimi. Archyvai“³, pristatomas Nykos-Niliūno egodokumentinis palikimas. Ir nors atliktų tyrimų spektras platus, šiame tekste siūlomas naujas žvilgsnis į poeto egodokumentiką ir į mokslinį lauką, įtraukiami anksčiau niekieno netirti egodokumentai – Nykos-Niliūno laišakai Lidijai Šimkutei, saugomi Lietuvos literatūros ir meno archyve (toliau – LLMA). Išsamiai pasitelkti ir kiti archyviniai egodokumentiniai šaltiniai, saugomi Maironio lietuvių literatūros muziejaus (toliau – MLLM) archyve. Nagrinėjant objektą – egodokumentiką, pasitelkti filosofų, literatūrologų darbai. Remiamasi Dalios Kuizininės, išanalizavusios Nykos-Niliūno recenzijų stilistiką, reikšmę⁴ ir Giedrės Šmitienės, fenomenologiškai išnagrinėjusios Nykos-Niliūno kūrybą⁵, straipsniais. Pastarojo darbo teiginiai ir tyrimo rezultatai pritaikomi, remiantis paties Nykos-Niliūno nuostata, kad jo poezija yra autobiografinė. Žydronės Kolevinskienės straipsnyje⁶, kuriame dėmesys sutelkiamas Vytauto Mačernio įamžinimui išeivijoje, kartu atskleidžiami Nykos-Niliūno minties netolygumai, įtrūkia dienoraščiuose ir recenzijose. Bene išsamiausiai Nykos-Niliūno gyvenimo projektą, savasties steigimą, poetui būdingas nuostatas išanalizavo Arūnas Sverdiolas⁷. Šiame

3 *Alfonsas Nyka-Niliūnas. Laisvė: būti savimi. Archyvai*, 2019.

4 D. Kuizininė, 2019.

5 G. Šmitienė, 2007.

6 Ž. Kolevinskienė, 2021.

7 A. Sverdiolas, 2015.

tekste remiamasi filosofo teiginiais, kai kurie iš jų papildomi naujomis įžvalgomis, bandant užmegzti tarptekstinį dialogą. Prieigą prie Nykos-Niliūno dienoraščio kaip šaltinio padiktavo Philippe LeJeune studija⁸, kurioje autorius sudėlioja teorinius rėmus skirtin- giems dienoraščiams, jų rūšims nagrinėti.

Intelektualinės laikysenos ištakos ir susiformavimo aplinkybės

Poeto Nykos-Niliūno intelektualinės laikysenos ištakas galima atsekti iki 1946 m., vadinamojo dipukų (DP – *displaced persons*) laikotarpio. Dar penktajame dešimtmetyje lietuvių rašytojų gyvenamosiose Vokietijos DP stovyklose tarp rašančių išėivių pradėjo ryškėti ultrapozityvi tendencija viską, kas rašoma lietuvių kalba, vertinti tik teigiamai⁹. Tokio literatūros vertinimo apskritai dingo kritinis matmuo. Išėivijoje išleistų knygų apž- valgose netgi šmėstelėdavo tokia mintis, kad jei naujai pasirodžiusi lietuviška knyga skai- tytojui nepalieka gero įspūdžio, jis – įspūdis – atmintyje vis tiek turėtų būti geras¹⁰. Net ir menkiausias kūrinys lietuvių kalba gyvenantiems nelietuviakalbėje aplinkoje turėjo būti svarbus ir itin vertinamas.

Jau tuo metu šiai sampratai pradėjo oponuoti Nyka-Niliūnas. Leidinyje „Tremti- nių mokykla“ apžvelgdamas Stasio Santvaro tuo metu naujausią knygą „Laivai palaužtom burėm“ poetas ne tik sukritikavo knygos autorių ir jo poeziją, bet ir sudėliojo tam tikras vertinimo gaires, kurios vėliau, šeštajame dešimtmetyje pradėjus leisti literatūrinį žurna- lą „Literatūros lankai“, dar kartą buvo įtvirtintos ir išplėtos. Nyka-Niliūnas kritikavo vy- resniosios kartos atstovus, kad šieji užmigo ant laurų ir naujosiose savo kūrybos eilutėse tik atkartoja savo arba praeities poetų nueitą kūrybinį kelią¹¹, patys nesukurdami nieko originalaus. Nyka-Niliūnas tokius eilėraščius įvardijo masinės gamybos apraiškomis, ku- rių išvis net negalima laikyti kūryba¹². Tačiau pačiame Nykos-Niliūno kritikos taikinio centre atsidadė vyresniosios kartos poetų negebėjimas į pasirodančius tekstus žvelgti kri- tiškai – neretai išėivijoje buvo vertinamas ir garbinamas paties rašytojo vardas, neatkrei- piant dėmesio į jo kūrinio turinį¹³. Poeto manymu, poezijos uždavinys – išreikšti žmogų ir žmogiškąją tikrovę meno formomis, o tikrovė apjungia visus gyvenimo aspektus, tarp

8 P. LeJeune, 2009.

9 V. Bartusevičius, 2002, p. 290.

10 Ten pat.

11 Leonas Miškinas [A. Nyka-Niliūnas], *Palaužtų sparnų poezija*, in: *Tremtinių mokykla*, Nr. 1, 1946, p. 89–94.

12 Ten pat.

13 A. Nyka-Niliūnas, *Mūsų literatūros kasdienybė keturi šimtai pirmaisiais metais po Mažvydo*, in: *Ai- dai*, 1948, Nr. 15, p. 262.

kurių ir gyvenamosios dabarties aktualijos, kasdienybė ir (išėivių) patriotizmas¹⁴. Svarbu, kad forma nebūtų pasiskolinta iš senųjų pavyzdžių, kurie kadaise, praeities laikmečiu, buvo aktualūs. Vis dėlto tarp išėivijos rašytojų, regis, buvo juntama „pareiga“ demonstruoti ištikimybę savo tautai ir eilėse deklaruoti patriotinius jausmus, pasitelkiant anksčiau gyvenusių ir kūrusių poetų pavyzdžius.

Poetas nematė prasmės savo kūryba formaliai „atsiskaityti“ tautos atstovams, jo manymu, kūrėjas tautai gali būti naudingas tiek, kiek išnaudoja ir realizuoja savo kūrybinį potencialą. Nykos-Niliūno tekstas kaip alternatyvios sampratos balsas ne tik pagyvino išėivijos literatūrinį gyvenimą¹⁵, bet ir davė pradžią naujos krypties intelektualinei minčiai literatūros ir lietuviškosios tapatybės sąveikos erdvėje. Šios skirtingos lietuviškojo žodžio vertinimo stovyklos, susiformavusios dar DP stovyklose Vokietijoje, žinoma, persikėlė ir į kitą Atlanto pusę ir į ten leidžiamos spaudos puslapius. Literatūros lauko veikėjų patriotiškumas ir intelektualinė laikysena lietuviškosios tapatybės klausimu buvo viena iš labiausiai diskutuojamų temų tuometėje literatūrinėje spaudoje¹⁶.

Persikėlę gyventi į JAV, Nyka-Niliūnas ir Kazys Bradūnas puoselėjo idėją pradėti leisti savo literatūrinį žurnalą, kuriame galėtų publikuoti tai, ką nori. Abu poetai, publikavę savo tekstus tuo metu išėivijos kultūrinės spaudos lauke dominavusiame žurnale „Aidai“, kurio redakcija siekė išlaikyti, kad leidinys būtų taktiškas, o skelbiamų tekstų, kritikos straipsnių tonas – mandagus ir pakankamai švelnus¹⁷. Subūrus redakcinę grupę, prie kurios taip pat prisidėjo Juozas Kėkštas, Henrikas Nagys ir Juozas Girnius, Bradūno ir Nykos-Niliūno mintis materializavosi – 1952 m. išspausdintas pirmasis „Literatūros lankų“ numeris. Ši keturių poetų ir vieno filosofo grupė taip pat dar 1951 m. išleido poezijos antologiją „Žemė“, į kurią buvo įtraukta ir bendramokslio Mačernio poezija.

„Literatūros lankuose“ Nyka-Niliūnas veikė kaip pilkasis kardinolas, kuris formavo leidinio intelektualinę laikyseną ir rutuliojo intelektualinę mintį bei jos eigą, todėl dažnai jo asmeninė pozicija, rašant kritinius tekstus visos redakcijos vardu, buvo transliuojama kaip kolektyvinės lankininkų intelektualinės nuostatos. Nyka-Niliūnas programiškai tęsė mintį, kurią artikuliuojo dar penktajame dešimtmetyje, kad kokybiškas lietuviško žodžio turinys savo svarba yra aukščiau visko. Kalba tokioje sampratoje buvo visa ko centrinė ašis: Nyka-Niliūnas laikėsi nuostatos, kad būtent kalba yra esminė tautiškumo žymė, nes joje sukaupti beveik visi tautinės kultūros duomenys ir galimybės¹⁸. Rašymas savo gimtąja kalba, gyvenant kitakalbėje aplinkoje, Nykos-Niliūno nuomone, liudijo kūrėjų ištikimybę savo tautai ir lietuviškosios kultūros visuotinį pobūdį¹⁹.

14 Leonas Miškinas [A. Nyka-Niliūnas], *Palaužty sparnų poezija*, p. 89–94.

15 V. Bartusevičius, 2002, p. 290.

16 Nykos-Niliūno atsakymai į „Literatūros lankų“ anketą, in: *Literatūros lankai*, 1959, Nr. 8, p. 19.

17 D. Kuizininė, 2019.

18 H. B. S. [A. Nyka-Niliūnas], *Patriotizmas ir poezija*, in: *Literatūros lankai*, 1954, Nr. 4, p. 24–25.

19 Ten pat.

Nykos-Niliūno manymu, didžioji vadinamosios patriotinės poezijos problema buvo ta, kad jos kūrėjai eilių formas skolindavosi iš vyresniųjų poetų kartų pavyzdžių, siekiančių XIX a. antrąją pusę, tad gyvenamuoju šeštuoju dešimtmečiu tokios poezijos eilutės rodėsi kaip anachronizmas. Patriotinė poezija, kurioje išlaikomos senosios, archajinės formos, nebeatliko savo pačios skelbiamos funkcijos – ji žadina tai, kas jau seniai pažadinta²⁰. Tokia poezija kalbėjo praeities lietuviui, kurio dar nebuvo palietusi Antrojo pasaulinio karo metų patirtis, todėl „Literatūros lankuose“ išspausdintuose kritikos straipsniuose sąvoka „patriotinė poezija“ neretai yra prilyginama pseudopoezijai, kuri Nykos-Niliūno buvo laikoma ir nemoralai, ir neestetiška²¹.

Nyka-Niliūnas nuo paauglystės savo literatūrinėmis pažiūromis ir suvokimu buvo orientuotas į Vakarus, kurių pirmajame plane jam buvo Prancūzija ir prancūzų literatūra, Vakarai, laikui bėgant, tampa netgi integralia ir neatskiriama poeto vidinio pasaulio dalimi. Šeštajame dešimtmetyje jis deklaravo visuomeninį kultūrinį uždavinį – „pasisavinti ir išgyventi“ Vakarų kultūrą²². Galima interpretuoti, kad per pastaruosius savinimosi ir išgyvenimo procesus lietuvių kūrėjas galėjo ne tik atsiverti Vakarų kultūrai, bet ir užmegzti dialogą, ką aktyviai propagavo Nyka-Niliūnas, netgi taip sąlygiškai save įrašyti į Vakarų kultūros kūrėjų gretas. Nykos-Niliūno manymu, literatūrinis lietuviškasis žodis buvo lygus kitiems Vakarų kultūros žodžiams, o ir bandymas atsistoti lygia greta su kitomis Vakarų Europos tautomis buvo vienintelis lietuvių tautos išlikimo būdas. Tuo tarpu tuometinėje išeivijos spaudoje bandymas šitaip integruotis į Vakarų kultūros atstovų gretas dažnai buvo laikomas tautos išdavyste, siekiant lietuvių kūrybą apsaugoti nuo Vakarų įtakos.

Intelektualinės laikysenos raiška šeštojo dešimtmečio pabaigos – devintojo dešimtmečio vidurio tekstuose: recenzijos, pomirtinių knygų sudarymas, vertimai, poezija

Nykos-Niliūno „Literatūros lankuose“ suformuluotos nuostatos tapo tolesnės gyvenimo intelektualinės laikysenos pagrindu: „Dėl mano ne per didelio entuziazmo bendradarbiauti Drauge [pabraukta originale – E. B.] galėčiau tik tiek pasakyti, kad aš, būdamas linkęs į didesnę selektyvumą, kitais žodžiais tariant, tebesilaikydamas senoviškos Literatūros lankų politikos, kartais nelabai norėjau būti sumestas į vieną krūvą su tais, kurie yra prieš visa tai, kuo aš tikiu literatūroje.“²³ Iš esmės visos intelektualinės nuostatos – 1946 m. įsitikinimų tąsa. Poeto sampratoje tinkamas literatūrinio kūrinio įvertinimas visada liko tiesiogiai susijęs su kritiniu žvilgsniu į jį²⁴. Neretai, Nyką-Niliū-

20 S. L. [A. Nyka-Niliūnas], *Populiarumas ir poezija*, in: *Literatūros lankai*, 1959, Nr. 8, p. 25.

21 Nykos-Niliūno atsakymai į Literatūros lankų anketą, in: *Literatūros lankai*, 1959, Nr. 8, p. 19.

22 Ten pat.

23 A. Nykos-Niliūno laiškas K. Bradūnui, 1980 07 09, in: MLLM, GEK-105578, K. Bradūno f.

24 Nykos-Niliūno atsakymai į Literatūros lankų anketą, in: *Literatūros lankai*, 1959, Nr. 8, p. 19.

ną įvardijant kaip hermetišką, savo vienatvėje veikiančią poetą, pametama itin svarbi jo kritikos tekstų dalis – rašymas, buvimas dialoge. Nyka-Niliūnas, recenzuodamas kūrinį, vėliau – apžvelgdamas tam tikro rašytojo visą kūrybos lauką, žvelgia ne tik į autoriaus kūrybos raidą, bet ir į visą Vakarų literatūros kontekstą, iš kurio išveda tam tikrą vertinimo skalę²⁵. Taip pat daugumoje recenzijų Nykos-Niliūno žvilgsnis sutelkiamas ne tik į recenzuojamą knygą, bet jam svarbios ir aplinkui vykstančios diskusijos, į kurias jis aktyviai įsitraukia, reaguoja į gyvenamojo laiko aktualijas ir netgi jas aktyviai formuoja. Dalia Kuizininė suformavo Nykos-Niliūno kaip literatūros kritiko, recenzento plėtojamo dialogo lygiagrečias kryptis, kurias būtų galima įvardyti ir intelektine taktika: pirmiausiai, pristatant recenzuojamą knygą, teigiamos ir išsakomos vertinamosios nuostatos, toliau oponuojama kitiems vertintojams ir galiausiai, bandant užmegzti dialogą, suponuojama nuostata, kokia yra kritikos paskirtis, siekis²⁶.

Žvelgiant į išėivijos rašytojų įamžinimo procesus, kuriuose svarbų vaidmenį atliko Nyka-Niliūnas, redaguodamas raštus, rašydamas įvadinius straipsnius pomirtinėms knygoms, matoma, kad Nykos-Niliūno prieiga prie kitų rašytojų yra itin asmeninė. Šioje erdvėje, kitaip nei recenzijos žanre, jo intelektualinė laikysena veikia veidrodžio principu, t. y. su *kito* tekstais elgiamasi taip, kaip norima, jog būtų elgiamasi su savo paties tekstais. Pats redagavimo procesas poeto buvo suvokiamas kaip darbas, kuriam reikia itin didelės atidos. Šiame procese vyraujanti intelektualinė nuostata – viešinti ir redaguoti tik tokius tekstus, kuriuos pats tekstų autorius būtų laikęs skelbtiniais²⁷. Šis principas, Nykos-Niliūno manymu, buvo pažeistas Bradūno redaguotame Mačernio poezijos leidinyje²⁸. Nyka-Niliūnas ir pats turėjo prisidėti prie minėto leidinio redagavimo, tačiau vėliau iš redakcinės grupės pasitraukė. Nusivylęs tuo, kaip kiti dirba su rašytojų palikta medžiaga, Nyka-Niliūnas prieš imdamasis redagavimo darbų išklauzdavo redakcinę kolektyvą, ar jie turi tą pačią viziją ir ar laikosi tų pačių darbo principų. Nyka-Niliūnas, nors ir norėjo imtis Škėmos raštų redagavimo, ilgai svarstė, nes redakcinei grupei priklausantys Landsbergis ir Ostrauskas planavo spausdinti viską, ką Škėma parašė, įskaitant laiškus, ir tik žmonos Julijos Škėmienės galioje buvo nuspręsti, ką galima spausdinti ir ko ne²⁹. Šeimos nariai, Nykos-Niliūno manymu, raštų rengimo procesuose negalėjo atlikti jokios funkcijos dėl redagavimo kompetencijos trūkumo³⁰. Poeto manymu, itin svarbus veiksnys – laiko distancija: nepraėjus nė pusmečiui po Škėmos mirties, Nyka-Niliūnas teigė, kad rašytojo raštų kritiškam arba pusiau kritiškam leidimui, t. y. su paaiškinimais³¹, dar ne-

25 D. Kuizininė, 2019.

26 Ten pat.

27 A. Nykos-Niliūno laiškas K. Ostrauskui, 1962 02 08, in: MLLM, GEK-97632, K. Ostrausko f.

28 Vytautas Mačernis [redagavo Kazys Bradūnas], *Poezija*, Į laisvę fondas, 1961.

29 A. Nykos-Niliūno laiškas K. Ostrauskui, 1962 02 28, in: MLLM, GEK-97633, K. Ostrausko f.

30 Ten pat.

31 A. Nykos-Niliūno laiškas K. Ostrauskui, 1971 05 30, in: MLLM, GEK-97641, K. Ostrausko f.

atėjo laikas³². Poeto teigimu, spausdinti absoliučiai viską, ką rašytojas parašė, galima tik tokiais atvejais, jei tekstų autorius seniai miręs ir jau išlaikęs laiko išbandymą – yra vis dar aktualus, ir pagal šį scenarijų reikia leisti pilną bei kritišką raštų leidimą. Jeigu uždanga atskleidžiama anksčiau laiko ir skaitytojas pamato visus rašytojo raštus, Nykos-Niliūno manymu, tai rodo pastangą sumažinti autoriaus vertę skaitytojų akyse³³. Tiek Škėmą, tiek Mačernį, sudarant jų raštų, poezijos knygas, Nyka-Niliūnas regėjo kaip vis dar tų pačių gyvenamųjų dienų žmones³⁴. Lygiai tos pačios pozicijos laikėsi praėjus beveik metams po Radausko mirties, kai žurnalo „Metmenys“ redaktorius Vytautas Kavolis paprašė straipsnio apie Radausko poeziją: „Negaliu įsivaizduoti, kaip aš tokį straipsnį galėčiau parašyti, kai viskas dar taip arti. Dabartinėje situacijoje aš daugių daugiausia galėčiau išspausti nekrologiškai patetišku atsiminimų pluoštą. Bet tai būtų tik kreivas veidrodis.“³⁵ Pagal Nykos-Niliūno nuostatas, tinkamai rašytojo kūrybą galima įvertinti tik praėjus vienos kartos laikotarpiui³⁶. Nyka-Niliūnas, dirbdamas redakcinėse grupėse, inicijuodavo susitikimus, kurių metu būtų nustatyta bendra tekstų redagavimo tvarka³⁷. Aiškiai matoma, kad Nyka-Niliūnas bando redaguoti tekstą pagal jo (autoriaus) vidinę logiką, t. y. koreguoti neaiškias teksto vietas taip, kaip dažniausiai daro pats autorius³⁸, nepaisydamas to, kad ir koks chaotiškas tekstas būtų: „PABUDIMO tekstas – žalių žaliausias siaubas ir neįsivaizduojamas chaosas. Ir visais požiūriais, deja. Sunku su tais tariamais genijais. Kai geriau pagalvoji, tai pamatai, kad būtų žymiai geriau kuistis su kokio paprasto žmogelio rašliava.“³⁹ Žinoma, kad kai pirmą kartą buvo imtasi raštų redagavimo (Škėmos atvejis), redakcinė kolegija planavo išlikti neįvardyta: „Leidėjai melste meldžia, kad galima būtų tinkamai įrašyti redaktorius. Girdi, juk raštai redaguojami, tad kodėl vengti redaktorių paminėjimo? Gal tikrai nederėtų „slapstyti“.“ Juk mes čia nesiverčiam kažkokiu kriminalu.“⁴⁰ Nyka-Niliūnas savo darbuose laviruoja tarp deklaratyvaus atvirumo ir siekio išlikti nematomam, neįvardytam, nors Škėmos raštų leidime redakcinė grupė galiausiai buvo įvardyta.

Nyka-Niliūnas, sudarinėdamas pomirtines raštų knygas, rašydamas joms įvadus ar pabaigos žodžius, deklaruoja nuostatą, kad jis pats nėra pajėgus nuspręsti, kokią vie-

32 A. Nykos-Niliūno laiškas K. Ostrauskui, 1962 02 08, in: MLLM, GEK-97632, K. Ostrausko f.

33 Ten pat.

34 Ten pat.; Vytautas Mačernis [redagavo Kazys Bradūnas], *Poezija*, I laisvę fondas, 1961.

35 A. Nykos-Niliūno laiškas K. Ostrauskui, 1971 05 30, in: MLLM, GEK-97641, K. Ostrausko f.

36 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Vytautas Mačernis*, in: Vytautas Mačernis [redagavo Kazys Bradūnas], *Poezija*, p. 225–233.

37 A. Nykos-Niliūno laiškas K. Ostrauskui, 1962 10 09, in: MLLM, GEK-97636, K. Ostrausko f.

38 A. Nykos-Niliūno laiškas K. Ostrauskui, 1967 07 11, in: MLLM, GEK-97639, K. Ostrausko f.

39 Ten pat.

40 Kosto Ostrausko laiškas A. Nykai-Niliūnui, 1965 05 31, in: MLLM, GEK-134238, A. Nykos-Niliūno f.

tą literatūros istorijoje užims vieno ar kito kūrėjo darbai⁴¹, nepaisant to, kad recenzuodamas vertina kiekvieno rašytojo kūrybą: tai gali nulemti tik laikas ir kiti, kurie neturi tiesioginių sąsajų su rašytoju. Vis dėlto reikia pripažinti, kad kitų rašytojų kanonizavimo procesuose Nyka-Niliūnas suvaidino gana svarbų vaidmenį, pavyzdžiui, Mačernis iš dalies pateko į išeivijos literatūros kanoną, nes „šįjį aktyviai tuo metu formavo jo bičiuliai“⁴². Nyka-Niliūnas parašė ne vieną straipsnį⁴³ apie patį poetą ir jo gyvenimą, kaip jam būdinga, įtraukdamas Mačernį ir jo kūrybą į Vakarų kultūros kontekstą, taip prisidėdamas prie atminties procesų formavimo. Mačernio ir Škėmos kanonizavimo procesai buvo gana ankstyvi ir intensyvūs, kitaip negu Juliaus Kaupo, kai raštų sudarymas truko ilgiau nei tris dešimtmečius, kas galėjo turėti įtakos nepirmaplanei šio rašytojo pozicijai lietuvių literatūros kanone.

Vieno ar kito rašytojo raštų sudarymo darbai Nyką-Niliūną pasiekdavo iš *kitų*, pavyzdžiui, LRD⁴⁴, rašytojo artimųjų. O vertimai, kaip ir Nykos-Niliūno poezija, yra savi tiksliai projektai⁴⁵, vidinio noro padiktuoti sprendimai, netgi svajonės, kurios nešiojamos dešimtmečius. Verčiama ne konkrečiai auditorijai, bet sau ir apskritai – lietuvių kalbai, kultūrai⁴⁶. Vertimai buvo nuolat taisomi, tobulinami, net ir po išleidimo Nyka-Niliūnas ieškojo klaidų: „Vakar eidamas pamiške staiga prisiminiau savo Literatūros lankuose atspausdintą Baudelaire'o eilėraščio „La servante au grand coeur“ vertimą ir kad aš jį tada verčiau paskubomis, termino spiriamas ir mane apėmė beveik nenugalimas noras jį „patobulinti“. Parėjęs tuoj pat ėmiausi darbo. Dirbau visą naktį.“⁴⁷ Nors jokiuose šaltiniuose neaptinkama paties noro vertimus paversti knyga, siūlymai juos išleisti pasiekia iš kitų, ir leidybos procesai Nykai-Niliūnui tada tampa tokie pat svarbūs kaip ir pats vertimas. Jis kreipdavo dėmesį į knygos estetinę apipavidalinimą, kurdavo jos itin detalią viziją, pavyzdžiui, planuojant „Hamletą“ leidimą, Nyka-Niliūnas su leidėju Algimantu Mackumi dalijosi, kad knygą įsivaizduoja kietais viršeliais, su aplankalu, antraštiniu lapu, kiekvieno veiksmo pradžioje po iliustraciją, užimančią apie ketvirtadalį puslapio, ir po mažą vinjetę kiekvieno veiksmo pabaigoje⁴⁸. Jis lygiai taip pat ėmėsi spręsti knygos dailininko klau-

41 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Vytautas Mačernis*, in: Vytautas Mačernis [redagavo Kazys Bradūnas], *Poezija*, p. 225–233.

42 Ž. Kolevinskienė, 2021.

43 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Nevermore. Vytauto Mačernio portretui ir atminimui*, in: *Literatūros lankai*, 1959, Nr. 4, p. 19.

44 Lietuvių rašytojų draugijos fondas, LRD išsiuončiamieji raštai 1973-1974-1975-1977, dėžė nr. 2, Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, Čikaga, JAV.

45 A. Sverdiolas, 2015.

46 Ten pat.

47 A. Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 463 [1968 m. vasario 4 d. įrašas].

48 A. Nykos-Niliūno laiškas Algimantui Mackui, 1963 10 20, in: MLLM, GEK(p)-69828, A. Nykos-Niliūno f.

simą, siūlyti kandidatus⁴⁹. Nyka-Niliūnas aktyviai įsitraukė į knygos leidybos procesus, dizaino sprendimus, tarėsi su dailininkais, pats pateikdavo savo planus, prašydavo šriftų pavyzdžių⁵⁰. „Hamleto“ leidybos atveju knygos dailininkas Žibuntas Mikšys vertėjui siuntė antraštinio puslapio, aplanko projektus-juodraščius⁵¹, jie kartu sprendė dėl viršelio spalvos⁵², maketo⁵³, formato⁵⁴, techninė redaktorė Henrieta Vepštienė siuntė knygos viršelio drobės pavyzdžius⁵⁵. Susirašinėjimuose su dailininkais Mikšiu, Viesulu ir redaktore Vepštienė atsiskleidžia knygos leidybos užkulisiai, kurių pirmame plane figūruoja Nyka-Niliūnas. Šeštojo dešimtmečio pabaigoje – devintojo dešimtmečio viduryje buvo išleisti Nykos-Niliūno parengti William'o Shakespeare'o „Hamleto“, Vergilijaus „Georgikos“ vertimai, taip pat Škėmos, Radausko pomirtinės raštų, eilėraščių knygos.

Tiriamuoju laikotarpiu po beveik septyniolikos metų pertraukos pasirodė viena Nykos-Niliūno poezijos knyga – „Vyno stebuklas“. Programinis to paties pavadinimo eilėraštis parašytas dar 1960 m., knyga buvo išleista po keturiolikos metų. 1974 m. Nyka-Niliūnas dienoraščiuose retai užfiksuoja būsimų arba kuriamų eilėraščių kūrybinį procesą, bet apie eilėraštį „Vyno stebuklas“ pažymi: „Pasirašė labai greitai (laukiant traukinio New Yorko Grand Central stotyje) ir kone automatiškai, bet užbaigimas truko pusantro mėnesio, nors beveik niekas nesidavė taisoma (pakeičiau tik vieną žodį ir kitą išbraukiau). Tai buvo greičiau mano paties susiderinimo su vidine eilėraščio slinktim procedūra, kad galėčiau suteikti savo tokį pat vidinį imprimatur.“⁵⁶ Už knygą Nykai-Niliūnui buvo suteikta LRD premija, poetas atsisakė iškilmių ir premiją priėmė privačiai⁵⁷. Kaip ir visoje Nykos-Niliūno poezijoje, šios knygos eilėraščiuose daug autobiografinių motyvų, tačiau ši knyga pažymėjo naują – vėlyvąjį – kūrybos tarpsnį, kuriam būdingos nugludintos, minimalistinės eilėraščio formos, lakoniškumas, taupumas, į poezijos erdvę perkeliama mokslinė terminologija, virstanti estetiniu įrankiu.

49 A. Nykos-Niliūno laiškas Algimantui Mackui, 1963 10 20, in: MLLM, GEK(p)-69828, A. Nykos-Niliūno f.

50 A. Nykos-Niliūno laiškas Vytautui Vepštui, 1974 07 15, in: MLLM, GEK-133527, A. Nykos-Niliūno f.

51 Ž. Mikšio laiškas A. Nykai-Niliūnui, 1984 [archyvo klaida, turėtų būti 1964 – E. B.] 04 26, in: MLLM, GEK-133227, A. Nykos-Niliūno f.

52 Ž. Mikšio laiškas A. Nykai-Niliūnui, 1964 06 25, in: MLLM, GEK-133225, A. Nykos-Niliūno f.

53 Ž. Mikšio laiškas A. Nykai-Niliūnui, 1964 05 21, in: MLLM, GEK-133224, A. Nykos-Niliūno f.;

Romo Viesulo laiškas A. Nykai-Niliūnui, 1980 09 20, in: MLLM, GEK-133353, A. Nykos-Niliūno f.

54 Romo Viesulo laiškas A. Nykai-Niliūnui, 1982 06 25, in: MLLM, GEK-133354, A. Nykos-Niliūno f.

55 Henrietos Vepštienės laiškas A. Nykai-Niliūnui, 1985 04 02, in: MLLM, GEK-133335, A. Nykos-Niliūno f.

56 A. Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 345 [1960 m. balandžio 19 d. įrašas].

57 Lietuvių rašytojų draugijos fondas, 1976 m. sausio 1 d. Rašytojų draugijos pranešimas, RD pranešimai, 1970-1971-1972, 31, dėžė nr. 3, Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, Čikaga, JAV.

Dienoraštis ir tekstai kaip savęs (auto)fikcionalizavimo forma

Prancūzų mokslininkas Philippe LeJeune, besispecializuojantis autobiografijos ir dienoraščių žanruose, teigia, kad dienoraštis niekada nepateikia nuoseklių gyvenimo vaizdų, o rodo tebetrunkančius tapatybės procesus, net jei ir patys dienoraščio įrašai yra tapatybės kūrimo proceso dalis, tačiau šio proceso ritmika nėra nuolatinė tąsa, greičiau ji nuolat trūkinėjanti⁵⁸. Mokslininkas siūlo į dienoraščius žvelgti tarsi į nėračius, kuriuose yra daugiau tuščios erdvės nei realių dalių⁵⁹. Apžvelgdami Nykos-Niliūno dienoraštį negalėtume jo matyti kaip svarbių asmeninio gyvenimo įvykių įamžinimo formos: nors Nyka-Niliūnas dienoraščio puslapiuose, be vidinių išgyvenimų ir minčių, mini šeimos narių, dažniausiai žmonos Sandros (Aleksandros) gimtadienius, keliones, ligas ir kitus į atmintį įsirežiančius įvykius, nemažos dalies svarbių įvykių, kurie, žvelgiant iš mūsų perspektyvos, turėjo įsiskverbti į žmogaus atmintį, dienoraščio puslapiuose nėra. Nykos-Niliūno atveju tie įvykiai įkrenta į minėtųjų nėračių kiaurymes, tai tampa pretekstu kurtis mitologizuotiems pasakojimams apie patį tekstų autorių, pavyzdžiui, dabartinėje kultūrinėje erdvėje iš lūpų į lūpas perduodamas pasakojimas, jog Nyka-Niliūnas į Lietuvą buvo sugrįžęs du kartus – pirmasis kartas užfiksuotas dienoraštyje, jame buvo aprašomi kelionės įspūdžiai, antrasis kartas buvo *incognito*⁶⁰, apie jį taip ir neužsimenant dienoraščio puslapiuose. Vieni Nyka-Niliūną pažinoję žmonės pasakoja ir liudija jo antrojo atvykimo į tėvynę istoriją, kiti neigia.

Vis dėlto labai svarbu pažymėti, kad Nykos-Niliūno dienoraščiai buvo leidžiami jo paties, vadinasi, „Dienoraščio fragmentus“ ir iš formos galime suvokti kaip jo paties autorinį kūrinį. Jeigu dienoraštis buvo autopublikacija, t. y. išleistas prižiūrint pačiam dienoraščio autoriui, tekstas privalo būti suprashtas kaip autobiografinė konstrukcija⁶¹. Nykos-Niliūno dienoraščiai pradėti publikuoti žurnale „Metmenys“⁶² 1996-aisiais, tuo metu atspausdinti 1944 m. ir 1945 m. įrašai. Jau dešimtajame dešimtmetyje kultūrinėje spaudoje pasirodė įžvalgų, kad Nyka-Niliūnas neaprašo itin svarbių tuometinius studentus palietusių įvykių⁶³.

Pasak LeJeune, autobiografija yra apgaubta fikcijos, o dienoraštis – tiesos. Nykai-Niliūnui būdinga, kad fikcija veikia ne tik iš išorės, kaip nurodo LeJeune, bet ir iš vidaus, stipriai estetizuojant, ieškant tinkamos formos išreikšti gyvenamosios dabarties patirtį, mintis, ir vis grįžti prie parašytų įrašų, juos redaguojant ar netgi perrašant. Pavyz-

58 P. LeJeune, 2009.

59 Ten pat.

60 Sverdiolas savo straipsnyje mini tai girdėjęs iš Dariaus Kuolio, straipsnio autorei tai taip pat teko išgirsti dar pirmame kurse besimokant pas D. Kuolį; Sverdiolas A., 2015.

61 P. LeJeune, 2009.

62 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai: 1945*, in: *Metmenys*, 1996, Nr. 71, p. 67–111;

Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai: 1946*, in: *Metmenys*, 1997, Nr. 72, p. 20–53.

63 Vytautas A. Jonynas, *Varnikės Nykos dienoraščio parašėjų*, in: *Metmenys*, 1998, Nr. 75, p. 139–160.

džiui, Kolevinskienė pažymi, kad Nyka-Niliūnas dienoraščiuose ir straipsniuose dvejų metų intervale teigia kardinaliai skirtingas nuomones apie Mačernio „Metų“ ciklą. Kolevinskienė mano, kad dienoraščiuose neigiamą nuostatą išreiškiantis įrašas galėjo atsirasti vėliau, priskiriant jam ankstesnę datą⁶⁴. Lygiai taip pat dvejopai – išoriškai ir iš vidaus – Nykos-Niliūno „Dienoraščio fragmentuose“ figūruoja ir intertekstualumas. Patys dienoraščio tekstai rutulioja dialogą su skirtingais literatūros, muzikos, dailės kūriniais, kartu, kadangi šį dienoraštį galime traktuoti kaip autobiografinę konstrukciją, jos visumą galima suvokti intertekstualioje erdvėje – pagal santykį su originaliais dienoraščio įrašais. Tačiau kadangi neturime išlikusių dienoraščio originalų, šis intertekstualumas yra pakibęs nežinomybės erdvėje, jį tik iš dalies būtų galima rekonstruoti sklaidant paties Nykos-Niliūno sudėliotą dienoraščio-knygos maketą. Žinoma, kad poetas apie trečdalį dienoraščio sunaikino, nepalikdamas mašinraščio, ir šio sprendimo gailėjosi⁶⁵. Galima manyti, kad pirminėje dienoraščio teksto versijoje nebuvo savicenzūros arba jos buvo mažai: „Dienoraštis (bent man t. y. intensyviai žmogui) reikalingas dėl to, kad galėtum, Maironio žodžiais tariant, „autentiškai išdėti“ (sau) visa tai, ko negali pasakyti viešai (raštu arba žodžiu draugijoje) ir kuo gali dalintis tik su savim, t. y. kalbėti be mažiausios diplomatijos, nebijodamas nieko užgauti ir su pomėgiu piktinti, nors tik sau, vadinamuoju *bien pensants*.“⁶⁶

Knygos forma dienoraščiui yra svetima⁶⁷, o rašyti dienoraštį tarsi knygą – tai įtraukti į dienoraščio rašymo procesą dar vieną dedamąją – auditoriją. Nykos-Niliūno dienoraštyje kartais auditorija netgi įgyja pavidalą, į ją netiesiogiai yra kreipiamasi, pavyzdžiui: „Tik prisiminkime garsiąsias mokyklų fotografijas! <...>“⁶⁸. Pagal LeJeune, nepublikuoto dienoraščio skaitymas sukelia daug emocijų skaitytojui, leidžia įsiskaityti į autoriaus patirtis užrašytoje istorinėje dabartyje, spausdintas dienoraštis – priešingai, jis jau yra suvaržytas ateities, nulemtos tipografijos priemonių. Dienoraštis yra laikomas neapdorotu menu (*raw art*), nuolatinės praktikos darbu arba, kaip žvelgtų istorikai, pirminiu šaltiniu. Siekiant dienoraščius paversti knygomis, nepaisant to, ar tai yra paties autoriaus, ar redaktoriaus siekis, tekstai yra pertvarkomi, redaguojami ir šio proceso metu dienoraštis tampa tik savęs paties (pirminės būsenos) šešėliu⁶⁹. LeJeune kelia klausimą: galbūt dienoraštis kaip šaltinis yra nepublikuotinas? Nykai-Niliūnui dienoraštis tampa priemone autoreprezentaciniam vaizdiniui kurti, apsaugoti nuo anksčiau šiame tekste minėtų smalsuolių, bandančių peržengti diskretumo ribas, kartu sukuriamas naratyvinis pasako-

64 Ž. Kolevinskienė, 2021.

65 V. Babonaitė-Paplauskienė, 2015.

66 A. Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1976–2000*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 100–101 [1980 m. rugsėjo 29 d. įrašas].

67 P. LeJeune, 2009.

68 A. Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 361 [1961 m. rugsėjo 9 d. įrašas].

69 P. LeJeune, 2009.

jimas. Vėlesniuose dienoraščio įrašuose, o ypač rašytuose 2001–2012 m., naratyvumas, estetizacija tik stiprėja, paskutiniame tome netgi pasiekia savitą kulminaciją. Skirtingais būdais kuriamas naratyvumas, pavyzdžiui, eilėraščio pasakotojo jusliškai išgyvenamomis percepcijomis, matomas ir Nykos-Niliūno poezijoje⁷⁰. Lygiai taip pat dienoraščio žanrui yra svetima (sąmoningu sprendimu sukurta) pabaiga, kadangi dienoraštis dažniausiai rašomas iki pat mirties arba paprasčiausiai kuriam laikui nustojant rašyti. Įprastais atvejais dienoraštis tampa tekstu tik tada, kai jo autorius miršta, kol autorius gyvas ir dienoraštis rašomas, dienoraštis yra nuolatinis ritminis užsiėmimas. Nykos-Niliūno atveju nutinka priešingai – sprendimas nutraukti dienoraščio rašymą virsta kūrinio, kartu ir savirepresentacijos pabaiga. Pagal LeJeune, dienoraštis pateikia tik dalinį ir deformuotą rašytojo (at)vaizdą, todėl skaitytojui tenka ieškotis papildomos informacijos, kuri padėtų atkurti bent kiek tikėtiną vaizdą⁷¹. Iš esmės Nykai-Niliūnui dienoraštis tampa įrankiu arba raiškos erdve *ricoeur*’iškai naratyvinei tapatybei (*narrative identity*)⁷² formuoti(s). Šiame procese perpasakojant praeities patirtį pagal gyvenamosios dabarties kontekstus, perrašoma, paslepama tai, ko neturėtų būti matoma, šis veiksmas yra tarsi nuolatinis lavravimas ant ribos sukurti kažką, ko iš tiesų niekada ir nebuvo.

Dienoraštis neretai yra suvokiamas apskritai kaip kova su laiku – atminties išsaugojimas, dabarties įvykių įamžinimas, tačiau LeJeune teigia, kad dienoraščio rašymo praktika remiasi išankstiniu pasidavimu laikui, kuris yra redukuotas į akimirkas, atomizuotas⁷³. Ši savaiminį pasidavimą laikui pagilino Arūno Sverdiolo mintis, pažyminti, kad Nykai-Niliūnui būdingas paseizmas – dabarties nukėlimas į praeitį. Šis santykis reiškiasi ir Nykos-Niliūno poezijos erdvėje, kuriam apibūdinti Giedrė Šmitienė pasitelkia retencijos sąvoką, šią aiškina kaip praeities patirčių užlaikymą, leidžiant šioms reikštis dabartyje⁷⁴. Toks veiksmas – nukėlimas į praeitį ir apskritai aktyvus santykis su praeitimi Nykai-Niliūnui leidžia sutikrovinti gyvenamosios dabarties patirtį⁷⁵, per praeitį atgauti savastį⁷⁶, nuolat gyventi (bent iš dalies) praeities laiku ir leisti sau į praeitį sugrįžti, ją netgi savitai tobulinti. Vis dėlto Sverdiolas apskritai dienoraščius aiškina kaip „dvejo-pą sąmonės optikos rinkinį“ – kaip veidrodėlių seriją, kadangi filosofas dienoraščius, o tiksliau – kiekvieną jų įrašą, suvokia kaip esmiškai dispersišką, susietą su tuo metu (iš)gyventa dabartimi, o kartu kaip projektorių, iškeliantį intencijas į išorę, praėjus laikui, prieinamas ir kito žvilgsniui⁷⁷. Pasak filosofo, dienoraščiai apskritai yra savistabos ir sa-

70 G. Šmitienė, 2007, p. 142.

71 P. LeJeune, 2009.

72 P. Ricoeur, 1988.

73 Ten pat.

74 G. Šmitienė, 2007, p. 139.

75 Ten pat, p. 141.

76 A. Sverdiolas, 2015.

77 Ten pat.

vižinos įrankiai, o Nykai-Niliūnui dienoraštis buvo priemonė poetui savam gyvenimui suteikti formą⁷⁸, tačiau galima teigti, kad tai buvo ir savikūros įrankis, suteikęs formą ir pačiam sau: per dienoraštį kitų (iš pradžių savo paties) akyse sukuriant norimą savęs atvaizdą, taip žaidžiant su užrašoma-pateikiama ir realiaja tapatybėmis, kurios, žinoma, dažnai ir sutampa. Tai, ką mes matome Nykos-Niliūno dienoraščiuose, neabejotinai yra jo vidinio pasaulio erdvė, tačiau perėjusi vėlesnių gyvenimo tarpsnių savojo *aš* filtrą. Tai aiškiai matoma iš MLLM saugomų „Dienoraščio fragmentų“ maketų, juodraštinų variantų⁷⁹. Mes publikuotuose dienoraščiuose skaitome tik tai, su kuo teksto autorius nori sieti save ar savo autoreprezentacinį vaizdinį, net ir išpažintiniai momentai, pavyzdžiui, apie Nykos-Niliūno gyvenimo vienvėgį, vis tiek turi deklaratyvumo. Šmitienė, kuri taip pat abejoja nusistovėjusiu naratyvu, kad Nyka-Niliūnas yra vienvėgės poetas, pažymi, kad deklaratyvi vienvėgė – tai būvis be atvirumo⁸⁰. Nors Nyka-Niliūnas vengė oficialių renginių ir sąmoningai pasirinkdavo būti atokiau, pavyzdžiui, pasitelkdamas slapyvardžius, jis visada literatūrinėje erdvėje yra susietas su to meto aktualijomis, Vakarų literatūros tekstais, gyvenime – su žmona Sandra, kurios mirtis suteikia formą paskutiniam „Dienoraščio fragmentų“ tomui, kartu ir Nykos-Niliūno gyvenimui, ji įrašoma į poeto savasties sąlygų plotmę⁸¹, o poezijos erdvėje itin svarbus *kitas* ir jo buvimas. Dienoraštis (kaip autobiografinė konstrukcija) gali būti suvokiamas ir kaip kaukė, už kurios slepiasi tikrasis *aš*⁸².

Tapatybinių žaismų galima aptikti ir skirtinguose tekstuose, kuriuose poetas pasirašinėjo slapyvardžiais. Nyka-Niliūnas turėjo daugiau nei dvidešimt slapyvardžių: A. N. N.; A. S.; Alp. Č.; Barkūnas Bruno; Banaitis Julius; H. B. S.; HBS; K. R.; L. M.; M. L.; Mikulėnas Algirdas; Miškinas L.; N; Nyka-Niliūnas Horacijus, O. M.; Palaiškis Vytas; Rauda K.; Rauda Kostas; S. L.; Saulynas A.; Sietynas A.; Sietynas Andrius; Stanelytė Ramunė; V. R.; Vambra A.; Vambra Algirdas; Viltraktė Ariadna⁸³. Slapyvardžių identitetai, regis, nebuvo kuriami sąmoningai, t. y. slapyvardis nėra Pessoa būdingas⁸⁴ heteronimas – slapyvardinis personažas, slepiantis Nykos-Niliūno skirtingas vidines būsenas, savastis ir kt. Slapyvardžius ir jų gausą galima sieti su nenoru atskleisti, kaip gausiai jo tekstai publikuoti kultūrinėje spaudoje, pavyzdžiui, tuo metu, kai žurnalo „Aidai“ vyriausiasis redaktorius buvo Juozas Girnius, Nyka-Niliūnas aktyviai rašė publicistiką,

78 A. Sverdiolas, 2015.

79 A. Nykos-Niliūno knygos „Dienoraščio fragmentai 2001–2009 ir Papildymai 1940–2000“ maketas, in: MLLM, GEK-136689, A. Nykos-Niliūno f.; A. Nykos-Niliūno knygos „Dienoraščio fragmentai“ 1971–1998 maketas su autoriaus dedikacija muziejui 1999 m., in: MLLM, GEK-136687, A. Nykos-Niliūno f.; A. Nyka-Niliūnas, Dienoraščio fragmentai, 1938–1970 m., juodraštinis kūrybinis variantas, 1997 m., GEK-80296, A. Nykos-Niliūno f.

80 G. Šmitienė, 2007, p. 184–185.

81 A. Sverdiolas, 2015.

82 R. Šilbajoris, 2004.

83 *Lietuviškieji slapyvardžiai*, 2004, p. 197.

84 R. Zenith, 2022.

kritikos straipsnius, tad viename žurnalo numeryje būdavo publikuojami keli skirtingais slapyvardžiais pasirašyti jo tekstai. Išeivijos rašytojai rinkosi slapyvardžius siekdami vizualiai pagausinti lietuvių rašytojų gretas⁸⁵. Taip pat tai galėjo veikti kaip apsaugojimo priemonė nuo konfliktų ir ginčų, nors Nykos-Niliūno atveju retsykiais galėjo būti ir atvirkščiai: „Juozas [Girnius – E. B.] sako, kad man dabar esą priskiriamos beveik visos griežtesnės slapyvardžiais pasirašytos recenzijos, ypač tos, kurių autoriai sąmoningai ar nesąmoningai pereina į mano recenzijų stilistinį žargoną.“⁸⁶ Tuo pat metu atrodo, kad, pasirašydamas slapyvardžiu, Nyka-Niliūnas galėjo jaustis šiek tiek laisviau, pakeisti savo teksto toną: Bradūniui redaguojant laikraštį „Draugas“, Nyka-Niliūnas, pasirinkęs Algio Saulyno⁸⁷ slapyvardį, rašė „Literatūrinės pastabas“⁸⁸, kuriose pastebimas dar didesnis reiklumas, taip pat kolegų-draugų, pavyzdžiui, Henriko Nagio, paauklėjimo momentai. Griežtesnis, ironiškas tonas ir neatpažįstamas autoriaus vardas kėlė skaitytojų susidomėjimą⁸⁹. Įdomu tai, kad slapyvardžių nė kartą neminima „Dienoraščio fragmentuose“, apie juos žinojo tik patys artimiausi, kurie nevengė poeto ir lengvai pašiepti: „R. Stanelytė yra pasirodžiusi nepaperkama / o slapyvardis visgi gerai veikia – Keblys mano, kad tai Ostrauskas /. <...> Nors R. Stanelytė dar ne motina, betgi visose moteryse ši galimybė slypi – šiltas domėjimasis bandančiais pirmuosius žingsnius.“⁹⁰

Korespondencija anapus dienoraščio puslapių:

Lidijos Šimkutės atvejis

„Aš visuomet norėjau nutapyti savo tėvo, šio autentiškai originalaus ir autentiškai nerūpestingo <...> žmogaus portretą (žodžiais), bet, nerasdamas būdo, kaip peržengti šventai saugomas šeimos tabu ribas, visada bailiai pasiduodavau. Ir tai yra žodinių šeimos portretų tragedija. Tapydami juos mes neišvengiamai ką nors pridengiame, ko nors nesakome, o jeigu jau pasakyta, rūpestingai ištriname, kad niekas neišskaitytų, ir todėl kiekvienas toks portretas yra tik palimpsestas, slepiantis autentišką originalo tekstą“⁹¹, – rašė dienoraštyje Nyka-Niliūnas. Jis, kurdamas savo paties vaizdinį dienoraštyje, taip pat pridengė ne vieną aspektą. Dėl Nykos-Niliūno dienoraščių reikia pasakyti, kad mūsų skaitomi jo dienoraščiai nėra svarbiausių gyvenimo įvykių fiksavimas, nemaža dalis gyvenamosios realybės liko anapus dienoraščio puslapių. Lieka neaišku, ar tam tikri įvykiai niekada ir nebuvo fiksuoti užrašuose, ar jie paprasčiausiai nepateko į „Dienoraščių fragmentus“. Iš šaltinių – archyvinių dokumentų, saugomų MLLM, publikuotų die-

85 R. Šilbajoris, 1997.

86 A. Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 359 [1961 m. balandžio 30 d. įrašas].

87 A. Nykos-Niliūno laiškas K. Bradūniui, 1962 09 28, in: MLLM, GEK-105575, K. Bradūno f.

88 Algis Saulynas [Alfonas Nyka-Niliūnas], *Literatūrinės pastabos*, in: *Draugas*, 1962 10 06, p. 4.

89 K. Bradūno laiškas A. Nykai-Niliūniui, 1962 10 04, in: MLLM, GEK-80800, A. Nykos-Niliūno f.

90 Juozo Girniaus laiškas A. Nykai-Niliūniui, in: MLLM, GEK-132477, A. Nykos-Niliūno f.

91 A. Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 338 [1959 m. spalio 27 d. įrašas].

noraščių – padiktuoto konteksto iškrenta LLMA saugomas poetės Lidijos Šimkutės ir Nykos-Niliūno susirašinėjimas (1978–1981). Šimkutė-Pocienė (Pocius) – išeivijos poetė, vertėja, ilgą laiką dirbusi dietologe, tebegyvenanti Australijoje.

Nyka-Niliūnas ir Šimkutė susipažino 1978 m. vasarą, poetui tebedirbant Kongreso bibliotekoje Vašingtone, kur tuo metu viešėjo Šimkutė. Nykai-Niliūnui tuo metu buvo penkiasdešimt devyneri, Šimkutei – trisdešimt šešeri. Ši amžiaus skirtumą vėlesniuose laiškuose akcentuos pati Šimkutė, rašydama, kad ji į pasaulį atėjo tuo pačiu metu, kai Nyka-Niliūnas baigė studijas, ir klausdama, ar jis nenujautė jos atėjimo⁹².

MLLM saugomi tik trys Šimkutės laišškai⁹³ – 1974 m., 1976 m. ir 2014 m. Pirmajame 1974 m. laiške Šimkutė jau pirmame laiško sakinyje deklaruoja laiško rašymo priežastį – norą padėkoti Nykai-Niliūnui už jo poeziją, kurią vėliau įvardija kaip hipnotišką. Laišką pasirašo kaip Lidija Pocienė, tačiau, kaip sužinome vėliau iš kitų laiškų, ji atsakymo nesulaukė: „Tu manęs net kelis kartus pakartotinai klausei, kodėl aš kadaise neatsakiau į tavo pirmąjį laišką. Taigi: kodėl neatsakiau? Bet kad ir aš pats gerai nežinau. Greičiausia dėl to, kad su svetimais žmonėmis (argi aš galėjau žinoti, kad tai tu) visuomet esu linkęs laikytis defanzviškai. Be to, dabar tai ir nebesvarbu“⁹⁴, – vėlesniame laiške rašė Nyka-Niliūnas.

1976 m. laišką Šimkutė pradeda jai keliančiu nerimą klausimu – „Kodėl man nebuvo lemta jūs susitikti?“ Iš to paties laiško sužinome, kad jie kalbėjosi telefonu. Norėjo perduoti jų bendro pažįstamo Tučio (Vytauto Janavičiaus) knygą. Būtent per jį Šimkutė ir susipažino su Nykos-Niliūno poezija. Paskutiniame, 2014 m. rašytame, laiške Šimkutė praneša apie „Cordite Poetry Review“ paskelbtus tris Nykos-Niliūno eilėraščius, kuriuos ji išvertė į anglų kalbą. „Būčiau dėkinga, jei atsilieptum...“⁹⁵, – rašo Šimkutė.

LLMA saugomas Nykos-Niliūno ir Šimkutės susirašinėjimas, kuris prasideda 1978 m. vasarą, patenka tarp MLLM saugomų laiškų chronologinių rėmų (1974–1976 m. – 2014 m.). Šaltinių bloką sudaro keturi Nykos-Niliūno laišškai, skirti Šimkutei, ir šv. Kalėdų bei Naujųjų metų proga siųsti atvirukai, taip pat šeši Lidijos laišškai, adresuoti poetui. Pirmieji vienas kitam siųsti laišškai ilgi (nuo trijų iki aštuonių puslapių), rašyti tarsi dienoraščiai – vienas laiškas apima kelių dienų įrašus.

Pirmasis Nykos-Niliūno laiškas be galo intymus ir intensyvus, poetas rašo: „Aš norėčiau tau pasakoti kaip grįžęs Odisejas Penlopei, atsargiai ir pamažu atskleisdamas savo neištikimybių lobį (bet taip galima tik pasirėmus ant pagalvio ir žiūrint į akis tamsoje). Arba duoti išsamų tavo kūno ir dvasios katalogą, detalų ir tikslų kaip laivų aprašymas

92 A. Nykos-Niliūno laišškai L. Šimkutei, in: LLMA, f. 797, ap. 1, b. 30.

93 L. Šimkutės-Pocienės laišškai A. Nykai-Niliūnui, 1974 07 22, 1976 02 18, in: MLLM, GEK-p-53922-23, A. Nykos-Niliūno f.; L. Šimkutės laiškas A. Nykai-Niliūnui, 2014 10 14, GEK-121516, L. Šimkutės f.

94 A. Nykos-Niliūno laišškai L. Šimkutei, in: LLMA, f. 797, ap. 1, b. 30.

95 L. Šimkutės laiškas A. Nykai-Niliūnui, 2014 10 14, GEK-121516, L. Šimkutės f.

Iliadoje, raminančiai primenant tau, kad plaisir d’amour ne dure qu’un moment ir kad chagrin d’amour dure toute la vie⁹⁶ [pabraukta A. N. N.; meilės malonumas trunka tik akimirką ir kad širdies skausmas trunka visą gyvenimą – pažodinis vertimas, E. B.].

Nykos-Niliūno laišakai Šimkutei savo stilistika yra tarp poeto poezijos eilučių ir jo dienoraščių įrašų, t. y. kitiems adresuoti tiriamojo laikotarpio laišakai rašyti gana lakoniški, be stilistinių įvaizdžių, emocijų reiškimo. Šiuose laiškuose netrūksta užsienio kalbomis – italų, prancūzų – parašytų intarpų (kaip dienoraščiuose), poezijoje naudojami įvaizdžiai, tarp kurių mitologiniai veikėjai, intertekstai, paties sukurti ir vis kartojami (pvz., erotizuoti) vaizdiniai, perkeliama į laiško erdvę. Nevengiama nuorodų į paties kūrybą, pavyzdžiui, citatoje minimas Iliados laivų katalogas jau buvo tapęs 1976 m. eilėraščio „Homero laivų katalogas“ objektu. Nyka-Niliūnas taip pat nevengia jam būdingo, dienoraščiuose ir, žinoma, jo poezijoje paseizmo, t. y. dabarties arba ką tik išgyventų potyrių, kuriais vis dar gyvenama, perkėlimo į biografinę praeitį. Sverdiolas praeitį apibūdino kaip Nykos-Niliūno savasties valdą – praeities ir savasties kategorijos yra betarpiškai susijusios⁹⁷. Todėl, regis, net ir svarbiausi gyvenamosios dabarties momentai perkeliama į (kažkiek) idealizuotus praeities momentus, su kuriais siejamas tikrasis gyvenimas, t. y. svarbiausi išgyvenimai ir vidinio pasaulio struktūra, pvz., gimtieji Nemeikščiai – tai ne tik kūrybinio pasaulio, bet ir apskritai savivokos pagrindas, kaip kažkas, kas yra proustiškajame prarastame laike vis iš naujo jo ieškant, bandant dabarties patirtis perkelti *ten* – į tą erdvę ir į tą (vaikystės, jaunystės) prarastą laiką:

„Atsisėdu po tuo pačiu medžiu <...>, kur aš paskutinę dieną laukiau tavęs paskutinį kartą sugrįžtant, ir vėl, kaip tąsyk, kaire ranka glostau tavo galvą, uždedu už ausies neklusnią plaukų sruogą, pirštais paliečiu lūpas ir galvoju: kodėl aš tavęs daugiau nepaliečiau? Po to (tu tatai turėtum tiesiog fiziškai jausti) rankomis ir blakstienomis liečiu tavo stangrias septyniolikmetės mergaitės krūtis, žiūrėdamas, kaip jos baugščiai virpa (taip mes, būdami dar beveik vaikai, kadaise žaisdavome su savo šiek tiek vyresnėmis damomis: atsargiai pajudindami vaikiška ranka jų vos prasikalusias krūtis ir paskui pridėję ausį klausydamiesi, „ar skamba“), bučiuoju karštą tavo pilvo aksomą, lūpomis giliai, giliai įsisiurbdamas į tave ir mėgaudamasis tavo kūno skoniu ir kvapu. Arba, juslinės fantazijos išvargintas, veduosi tave savo 10–12 metų amžiaus pasaulyje N.[emeikščių – E. B.] laukais, bėgame abu nelygiais akmenimis išgrįstomis U.[tenos – E. B.] gatvėmis ir klūpome kažkurioje Vilniaus bažnyčioje. Lidija! Lidija! Ir taip diena iš dienos gyventi ir žinoti, kad mes niekad, net ir po mirties, nebesusitiksim!“⁹⁸

Kitame laiške Šimkutė referuoja: „... Ir taip diena iš dienos gyventi ir žinoti, kad mes niekad, net po mirties nesusitiksim. Dieve! Nejaugi Tu ta tikrai tiki? Jei aš šiuo laiku

96 A. Nykos-Niliūno laišakai L. Šimkutei, in: LLMA, f. 797, ap. 1, b. 30.

97 A. Sverdiolas, 2015.

98 A. Nykos-Niliūno laišakai L. Šimkutei, in: LLMA, f. 797, ap. 1, b. 30.

pasiduočiau tokiom mintim, manau išbeprotėčiau. Kaip Tu gali konstatuoti pasiduoti tokiam bevilčiai. Nejaugi Tavo meilė man nesuteikia jėgų ir vilties???? Juk daug kas priklauso nuo Tavęs. Tu gali atvažiuoti į Australiją...“⁹⁹

Laiškuose Nykos-Niliūno jausmai pasitelkiant jo poezijai ir dienoraščiams būdingą raišką gana stipriai estetizuoti, suteikiant šioms tam tikrą, jam būdingą raiškos formą. Šimkutė, regis, nevengia rašyti ekspromtu, rašydama šiek tiek buitiškiau, tiesmukiškiau, savo emocijų ir jausmų neįvilkdama į estetines formas. Nyka-Niliūnas savo vėlyvosios kūrybos tarpsnyje į poeziją įtraukia matematikos, kalbotyros, teologijos ir kitų mokslo kryptių terminus kaip įvaizdžius. Tą patį poetas daro ir aptariamuosiuose laiškuose: „<...> Pirmojoje šio laiško versijoje parašius „Aš norėčiau, kad tu būtum profesorius, o aš tavo studentas, ir kad tu man dėstytum savo kūno anatomiją“, Fellini [Nykos-Niliūno katė – E. B.] užšoka ant mašinėlės, atsigula, neleidama toliau rašyti. Ir aš jos paklausau“¹⁰⁰. Šie laišakai atrodo kaip kūrybos erdvė. Laiškuose aiškiai matoma Nykos-Niliūno pastanga visus aprašomus emocinius išgyvenimus ir patirtį įprasminti, neleisti užmarščiai jų pasisavinti, o tam parankiausia forma – kūryba. Nyka-Niliūnas siunčia Šimkutei eilėraščio, kurį pavadina „Vasara“, juodraščių, vėliau šis eilėraštis, kitu pavadinimu – „Vasara paletėje“ – išspausdinamas knygoje „Žiemos teologija“. Eilėraštyje minimas Marcelio Prousto „Prarasto laiko beieškant“ tomas, kurį 1978 m. vasarą skaitė Šimkutė ir vėliau savo įspūdžiais pasidalijo laiškuose. Atsiųstame eilėraščio variante yra vienas posmas, kuris vėlesnėje, viešojoje eilėraščio versijoje dingsta: „Naktį / Princas Gesualdo di Venossa / Sėdi vienišas ant liepto / Nuleidęs kojas į mėnulį.“¹⁰¹ Paskutinis eilėraščio posmas išlieka toks pats, tik Šimkutei siųstame variante minimas „išskridęs mėlynas paukštis“, knygoje – „išskridęs nematytas paukštis“. Eilėraštis baigiamas „mūsų medžio“ įvaizdžiu, minėtu anksčiau cituotame laiške.

Nyka-Niliūnas pats yra ne kartą deklaravęs savo gyvenimo ir poezijos sąsajas. Šis eilėraštis – jo galutinė, knygoje išspausdinta versija – yra vienas iš trijų Šimkutės išverstų ir publikuotų „Cordite Poetry Review“.

Matomi aiškūs Nykos-Niliūno mėginimai susikurti naujus atminties simbolius, atminimo ženklus, tarsi atminties riboženklius: „Bet kodėl tu man atsiuntei tik vieną fotografiją, nes tu žinai, kad aš esu nepasotinamas tavimi, amžinai alkanas ir amžinai ištroškęs tavęs...“¹⁰²; „Be to, atsiųsk man ką nors, kas būtų absoliučiai tavo, absoliučiausia ir intymiausia prasme tavo, tik tavo, ko tu niekam kitam niekad negalėtum (dėl to, kad taip intymiai tavo) dovanoti, ką aš visuometu galėčiau turėti arba nešiotis su savim kaip talismaną.“ Lidija nusiunčia pakabuką ir savo plaukų sruogą.

99 A. Nykos-Niliūno laišakai L. Šimkutei, in: LLMA, f. 797, ap. 1, b. 30.

100 Ten pat.

101 Ten pat, kalba netaisyta.

102 Ten pat, kalba netaisyta.

„Ką dar galėčiau tau parašyti? Kad aš tavęs labai, labai pasiilgau, kad je ne puis de-meurer loin de toi plus longtemps [negaliu ilgiau būti be tavęs – E. B.]. <...> Aš bučiuoju tavo veidą, tavo rankas, tavo akis ir tavo lūpas. Paimk mano ranką, pridėk prie krūtines, kad aš ir iš čia girdėčiau tavo širdies plakimą“. Kartu šis laiškų blokas atveria itin stiprius gyvenamosios dabarties išgyvenimus, emocines iškrovas, kurių neužtinkama nei poezijoje, nei dienoraščiuose: „Tik dabar suprantu, kodėl tąsyk, paskutinį kartą atsiveikinęs su tavim (ach, kodėl mes turėjome skirtis?), visiškai rimtai galvojau, jog tuoj pat krisiu ant šaligatvio ir nebepajėgsiu atsikelti – taip totaliai buvau išvargęs ir išsekęs.“

Nykos-Niliūno „Dienoraščio fragmentuose“ ar kituose aptariamo laikotarpio laiškuose niekur nėra minima Šimkutė¹⁰³, todėl šis susirašinėjimas atrodo iškrentantis iš visų žinomų biografinių kontekstų, prasilenkiantis su intelektualinėmis nuostatomis. Ištikimybė – viena iš svarbiausių Nykos-Niliūno vidinio pasaulio dedamųjų, intelektinė nuostata. Tuo pačiu metu poetas pasiaiškina sau, Šimkutei ir skaitytojui: „kartais užaina beveik nenugalimas noras visa tai kam nors papasakoti, ir aš vos-ne-vos sulaikau. Tiesą sakant, kas mane šiek tiek geriau pažįsta (o tokių yra labai maž), jaučia, kad man kažkas yra, kad su manim kažkas atsitiko, tik nežino kas. Ir tai man gerokai padeda, nes kaip bebūtų sunku gyventi su paslaptim, dar sunkiau gyventi be paslapties“¹⁰⁴. Kitame laiške papildo: „Ir tu negali įsivaizduoti, kad man sunku, nes aš (neskaitant smulkių vaikiškų klastų ir neištikimybių) niekad nieko savo gyvenime nesu išdavęs. Bet aš kaip nors išsiskuosi: vaikai visuomet moka išsisukti.“

Šimkutė laiškuose skundžiasi savo sveikata, esą jos dvasiniai išgyvenimai veikia fizinę sveikatą. Nors mintys sukonzentruotos viena į kitą ir praeities bendrą patirtį, laiškuose šmėsteli ir komentarai apie spaudoje publikuotus vertimus, t. y. tuometinio literatūros lauko, kurio veikėjai abu yra, refleksija. Nyka-Niliūnas savitai moko, suteikdamas Šimkutei, kuri tuo metu ruošiasi išleisti savo pirmąją poezijos knygą, trūkstantos informacijos, atsakydamas į jai kilusius klausimus, jis dėsto savo intelektines nuostatas, dalijasi žiniomis. Nyka-Niliūnas laiškuose pasakoja, kaip per bendrą jo ir Šimkutės patirtį Washingtono šis, iki tol nelabai mėgstamas, svietimas miestas tapo artimas ir brangus. Intymus ryšys palaikomas ne tik patirčių, norų estetizacija, bet ir sapnų pasakojimu vienas kitam.

Vietomis Šimkutės laišškai atrodo juodraštiniai – gausiai išbraukti, kai kurios juodu rašikliu užspalvintos teksto vietos nebeįskaitomos. Mašinėle rašyti Nykos-Niliūno laišškai vietomis papildyti po kažkiek laiko prirašytais Šimkutės komentarais, pavyzdžiui: „Kodėl aš tau prieš paskutinį atsiveikinimą, kuomet tu, sakydama „aš norėčiau būti tavo, visiškai, visiškai tavo“ nenorėjai skirtis, neleidau tau grįžti ir pasilikti su manim?“ Greta rašikliu užrašyta Šimkutės pastaba: „Tikrai neprisimenu tą sakiusi. Labai abejoju. LŠ.“

103 Galbūt ji minima užkoduotai.

104 A. Nykos-Niliūno laišškai L. Šimkutei, in: LLMA, f. 797, ap. 1, b. 30, kalba netaisyta.

Kituose laiškuose, nors ir netiesioginiai komentarai į Nykos-Niliūno žodžius, bet galima rasti Lidijos vėlesnių pastabų, užrašytų tuo pačiu rašikliu, kuriuo dalis laiško išbraukta. Virš Nykos-Niliūno laiškuose esančių kitomis kalbomis parašytų intarpų matomas pieštuku užsirašytas vertimas.

Skaitant laiškus chronologiškai, aiškiai pastebimas kintantis laiškų tonas – silpnėjantis emocinis krūvis, nebekultivuojamas tas pats pirminis atsiveikinimo ir ką tik išgyventų patirčių jausmas. Nepaisant 1980 m. atsiųsto šventinio atviruko, kuriame užrašyta tik „Linksmų švenčių! N.“, paskutinis Nykos-Niliūno laiškas, datuojamas 1979 m. rugpjūčio 29 d., nors ir šilto, mandagaus tono, vis dėlto lakoniškas, be erotinių įvaizdžių, romantizacijos. Po šio laiško šaltinių bloke yra dar du Šimkutės laiškai – 1979 m. gruodį siųstas laiškas-pasveikinimas švenčių proga ir 1981 m. vasario 12 d. rašytas laiškas, kuriame ji pasakoja savo sapną. Pastarasis laiškas užbaigiamas sakiniu „Tebelaukiu iš Tavęs laiškų“ – lieka neaišku, ar šis laiškas buvo išsiųstas, ir ar buvo sulaukta daugiau laiškų.

Viena vertus, galima pasiduoti pirminei atmetimo reakcijai ir šiuos laiškus traktuoti kaip kažką dirbtino ir netikro, kaip žaidimą, t. y. kaip ką nors, ko iš tikrųjų nebuvo ir kas gyvenimo eigoje neturėjo didesnio ar lemiamo svorio. Tačiau dėl tokio žvilgsnio į laiškus susiformuoja dvisluoksnė moralinė problematika: pirma, tokio šaltinių bloko atmetimas ir neįtraukimas į žmogaus biografinį naratyvą kelia istorikui moralinį klausimą – koku pagrindu norima atmesti?; antra, neįtraukiant šių laiškų, priimamas moralinis nuosprendis, kad tai yra kažkas, ko negalima rodyti, išlaikant sterilų žmogaus vaizdinį. Aptariamų laiškų įtraukimas į šaltinių bazę padeda naujai pažvelgti tiek į patį Nyką-Niliūną, tiek į jo dienoraščius. Laiškai ne tik papildė poeto asmenybės paveikslą, bet ir leidžia pamatyti tai, ko dienoraštyje nematoma, atsekti įkvėpimo poezijai žymas.

Vietoje išvadų

Šis tekstas – mėginimas analizuoti Nykos-Niliūno akivaizdžiai deklaruotas, tekstuose randamas ir tik nujaučiamas intelektines nuostatas. Pastebima, kad šiosios pradėjo formuotis dar penktajame dešimtmetyje, o aiškia raiškos formą įgijo šeštajame dešimtmetyje, intensyviai rašant recenzijas. Vėlesniais gyvenimo tarpsniais Nyka-Niliūnas laikėsi tų pačių, anksčiau suformuluotų principų. Sudarinėdamas kitų rašytojų raštus, pomirtines knygas Nyka-Niliūnas laikosi nuostatos viešinti ir redaguoti tik tokius tekstus, kuriuos pats tekstų autorius būtų laikęs skelbtiniais, o redaguoti taip, kaip diktuoja vidinė teksto logika. Dirbant prie vertimų, į šiuosius, regis, žiūrėta ne kaip į *kito*, bet kaip į savo tekstus – jie nuolat tobulinami, lygiai taip pat kaip poezijos tekstai. Nors Nyka-Niliūnas imdavosi versti vieną ar kitą tekstą paskatintas vidinio noro, neturėdamas tikslo vertimo paversti knyga, vėliau aktyviai įsitraukdavo į vertimų leidybos procesus, daug dėmesio skyrė knygų išorinei estetikai. Tiriamuoju laikotarpiu, po beveik septyniolikos metų pertraukos, pasirodė viena Nykos-Niliūno poezijos knyga – „Vyno stebuklas“, žyminti vėlyvąjį kūrybos tarpsnį. Nykos-Niliūno „Dienoraščio fragmentus“ galima traktuoti kaip

autobiografinę konstrukciją, autoreprezentacinį kūrinį, skaitytojai autorių mato taip, kaip pats autorius nori būti matomas. Toks žvilgsnis į dienoraštį iškelia autoreprezentacijos problematiką, į kurios nagrinėjimą galima įtraukti ir Nykos-Niliūno slapyvardžius. Dienoraštyje neatskleidžiami gyvenimo įvykiai, patirtis, kurią, pavyzdžiui, liudija poeto susirašinėjimas su Šimkute, leidžia naujai pažvelgti į Nyką-Niliūną, jo kuriamą autoreprezentacinį vaizdinį, pamatyti tai, kas yra anapus dienoraščio.

Bibliografija

- Alfonso Nyka-Niliūnas. Laisvė: būti savimi. Archyvai*, 2019 – *Alfonso Nyka-Niliūnas. Laisvė: būti savimi. Archyvai*, [sud. Virginija Babonaitė-Paplauskienė], Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2019.
- Babonaitė-Paplauskienė V., 2015 – Virginija Babonaitė-Paplauskienė, ...*viskas dar labiau nušvinta...*, in: Bernardinai, 2015 01 23, [prieiga internetu], in: <https://www.bernardinai.lt/2015-01-23-viskas-dar-labiau-nusvinta/> [2024 04 18].
- Bartusevičius V., 2002 – Vincas Bartusevičius, *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje, 1945–1951*, Vilnius: *Versus aureus*, 2002.
- Kolevinskienė Ž., 2021 – Žydronė Kolevinskienė, *Vytauto Mačernio įamžinimas išėivijoje*, in: *Oikos*, 2021, Nr. 32, p. 79–95.
- Kuizininienė D., 2019 – Dalia Kuizininienė, *Alfonso Nykos-Niliūno literatūrinė recenzija: poleminiai dialogai*, in: *Colloquia*, 2019, Nr. 43, p. 77–96.
- LeJeune P., 2009 – Philippe LeJeune, *On Diary*, University of Hawaii Press, 2009.
- Lietuviškieji slapyvardžiai*, 2004 – *Lietuviškieji slapyvardžiai*, [sud. Jonas Mačiulis] t. 1, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2004.
- Ricoeur P., 1988 – Paul Ricoeur, *Time and Narrative*, t. 3, University of Chicago Press, 1988.
- Šilbajoris R., 1997 – Rimvydas Šilbajoris, *Žemininkų-lankininkų karta (bendroji situacija)*, in: *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, Vilnius: Vaga, 1997.
- Šilbajoris R., 2004 – Rimvydas Šilbajoris, *Alfonso Nykos-Niliūno Dienoraščio fragmentai – tariamas pokalbis su savim*, in: *Poezijos skaitymai*, Čikaga: Algimanto Mackaus knygų leidybos fondas, 2004, p. 154–161.
- Šmitienė G., 2007 – Giedrė Šmitienė, *Kalbėti kūnu: fenomenologinė Alfonso Nykos-Niliūno kūrybos studija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
- Sverdiolas A., 2015 – Arūnas Sverdiolas, *Alfonso Nyka-Niliūnas: gyvenimo projektas*, in: *Darbai ir dienos*, 2015, Nr. 64, p. 48–75.
- Zenith R., 2022 – Richard Zenith, *Pessoa: An Experimental Life*, Penguin Books, 2022.